

ISSN 2310-371X

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Наукові записки

Серія педагогічні науки

Випуск СХХХVІІІ

(148)

Київ
Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова
2020

ФАХОВЕ ВИДАННЯ

затверджено наказом Міністерства освіти і науки України (додаток 7)
від 21.12.2015 р. № 1328 (педагогічні науки)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23838-13678Р від 01.03.2019 р.

“НАУКОВІ ЗАПИСКИ” започатковано у 1939 році в КДПІ імені О. М. Горького
(нині НПУ імені М. П. Драгоманова)

Наукове видання включено до наукометричних баз і каталогів – Google Scholar, “Наукова періодика України” в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського; Офіційний web-сайт видання: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/pnsdpd>

Редакційна колегія :

- В. П. Андрущенко* – член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, доктор філософських наук, професор (*шеф-редактор*);
Андрушкевич Фабіан – доктор педагогічних наук, професор (Польща);
В. І. Бондар – академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор
В. В. Борисов – доктор педагогічних наук, професор;
С. А. Захаріна – доктор педагогічних наук, професор;
І. В. Гевко – доктор педагогічних наук, професор;
М. І. Жалдак – академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;
О. П. Кивлюк – доктор філософських наук (кандидат педагогічних), професор;
Конрад Яновський – доктор педагогічних наук, професор (Польща);
Л. А. Куліш – кандидат педагогічних наук, доцент (*відповідальний секретар*);
Л. Л. Макаренко – доктор педагогічних наук, професор;
М. М. Марусинець – доктор педагогічних наук, професор (*головний редактор*);
Мудрецька Ірена – доктор педагогічних наук, професор (Польща);
О. С. Падалка – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;
Л. В. Савенкова – кандидат педагогічних наук, професор;
В. М. Слабко – доктор педагогічних наук, професор;
І. М. Смирнова – доктор педагогічних наук, доцент;
О. П. Хижна – доктор педагогічних наук, професор;
С. М. Яшанов – доктор педагогічних наук, професор (*відповідальний редактор*).

Н 34 **Наукові записки :** [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; упор. Л. Л. Макаренко. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. – Випуск СХХХХVIII (148). – 260. – (Серія педагогічні науки).

ISSN 2310-371X

У збірнику вміщено статті, де розглядаються актуальні питання наукових досліджень докторантів, аспірантів, викладачів навчальних закладів та співробітників наукових установ України, які працюють у галузях педагогічних наук.

УДК 37+93/94](066)

Рекомендовано Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова
(протокол № від 2020 р.)

ISSN 2310-371X

© Редакційна колегія, 2020
© Автори статей, 2020
© Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-148.2020.01>

УДК 373.001:39(4)

Сисоєва С. О., Дічек Н. П.

ДО ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА У СУЧАСНОМУ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКОМУ ВИМІРІ

В умовах посилення в Європі у XXI ст. міграційних процесів виняткового значення набули питання міжкультурної комунікації людей, у результаті якої здійснюється трансформація і пристосування ціннісних орієнтацій та норм поведінки, відбувається поглинання/витіснення чи заміна світоглядних векторів. Смыслотвірною категорією, яка регулює стосунки між людьми, на міжнародному рівні визнано толерантність як певний механізм, що здатен узгоджувати численні суперечності і розбіжності ідей та традицій, сприяти подоланню різних форм соціальної напруги та радикалізму. Нагальною є необхідність формувати у нових поколіннях транскордонну і полікультурну толерантність, аби молодь вчилася жити у різних культурних просторах, не відчуваючи культурного шоку, не сповідуючи шовінізм, ксенофобію, національну обмеженість.

За науковою пропозицією вчених Сілезького університету (м.Цешин, Польська Республіка) в Україні провели дослідження деяких аспектів етносоціальних уявлень українських студентів та їхнього ставлення до міжкультурної комунікації, зокрема з поляками як представниками сусіднього етносу й етнічної меншини.

Мета статті – висвітлення результатів масового анкетування студентів університетів різних регіонів України (1025 осіб з 8 великих міст), у яких віддзеркалено мовні, просторово-територіальні, конфесійні ідентичності респондентів, їхнє сприйняття поляків, загальні уявлення про етнонаціональні конфлікти, ставлення до міжетнічних шлюбів. Анкетування проводилося очно і дало змогу зібрати емпіричні дані про стан досліджуваних питань.

З'ясовано, що українським студентам притаманна висока (100%) комунікаційна відкритість, етнічна і релігійна толерантність, переважно прагматична європоцентричність. Українські студенти не вбачають жодних труднощів у стосунках між поляками та українцями, переважна більшість (73%) українців відчувають симпатію до поляків. Водночас характерною для українських студентів виявилася соціальна інертність і міжкультурна байдужість.

Ключові слова: толерантність, мовна, етнічна, просторово-територіальна, конфесійна самоідентифікація, міжкультурна комунікація, українці, поляки.

Ще 1995 р. Україна, як країна-член ЮНЕСКО, підписала “Декларацію принципів толерантності”, згідно з якою толерантність визнано необхідною умовою спілкування людей різних культур, етнічних та міжконфесійних груп, “необхідною умовою миру та соціально-економічного розвитку всіх народів” [6]. Тому культивування толерантності на рівні індивідуальної та суспільної свідомості громадян стає загальновизнаним імперативом функціонування демократичної держави. Водночас поняття толерантності корелюється з такими особистісними утвореннями, як самоідентифікація, етносоціальні уявлення, сприйняття Іншого, що відображають сукупність поглядів, переконань, вірувань, ідей людини про свій та Інший етнос, націю.

В умовах євроінтеграційних спрямувань нашої держави, а також посилення і глобалізаційних процесів, що породжують зближення стандартів і цінностей життя представників різних народів, зростання культурної взаємодії, і глокалізаційних процесів, спричинених прагненням зберегти і захистити етнокультурну своєрідність і традиції, надзвичайно важливим є нагромадження емпіричних даних про реальний стан сформованості просторово-територіальних, етнічних ідентичностей молодого покоління українців, а також сформованості їхнього толерантного ставлення до представників інших країн, інших конфесій, тощо. І хоча вимірюванням стану ідентифікаційних процесів періодично здійснюється і Українським центром економічних та політичних досліджень імені О. Разумкова [11], і фондом “Демократичні ініціативи”, й Інститутом соціальної і політичної психології НАПН України [16], іншими науковими колективами, однак, як стверджує дослідниця психологічних особливостей розвитку національної ідентичності українського студентства Д. Піонтковська (2017), у сучасній Україні й досі “недостатньо розроблені теоретичні і прикладні аспекти проблеми розвитку національної ідентичності студентів” [12, с. 5]. Додамо також, що згадані вимірювання слід проводити у системній періодичності, аби виявляти динаміку досліджуваних процесів.

Серед сукупності чинників, що впливають на вироблення в особистості системи життєвих орієнтацій у дусі толерантності, українські науковці (В. Андрущенко [1], М. Боднар [2], В. Грива [4], П. Давидов [5], Т. Десятов [7], В. Кіш [8], В. Кремень [9; 22], П. Саух [13], С. Сисоєва [14; 25], Л. Шабаєва [18]) надієвішими визначають освіту, виховання, мову спілкування, історичну пам'ять, традиції, звичаї, етносоціальне оточення. Наприклад, на думку Президента НАПН України В. Кременя, освіта “повинна готувати людину, органічно адаптовану до життя у світі багатоманітних зв'язків – від контактів із найближчим оточенням до глобальних. Тому так важливо співжити з іншими людьми й суспільними структурами, виробляти вміння регулювати різні психологічні, політичні, міжнаціональні конфлікти з дотриманням вимог культури плюралізму думок. Людина має керуватися світоглядними принципами “єдність у розмаїтті” [9, с. 5].

В обставинах посилення в Європі у XXI ст. міграційних процесів виняткового значення набули й питання міжкультурної комунікації людей, у результаті якої здійснюється пристосування, взаємопроникнення/відторгнення ціннісних орієнтацій та норм поведінки, реалізуються взаємовпливи. Тому у сенсі реалізації принципів толерантності нагальним вважаємо й необхідність формування у молодого покоління транскордонної і полікультурної ідентичності, аби воно вчилася жити у різних культурних просторах, не відчуваючи культурного шоку, не сповідуючи шовінізм, ксенофобію, національну обмеженість.

Однією з найближчих країн-сусідів України є Польська Республіка. Логічно, що питання міжкультурної комунікації представників обох країн є обопільно актуальними. У Польщі дослідженням проблем міжкультурної освіти і комунікації в останні десятиліття займається багато науковців (Є. Нікіторович

[24], Т. Левовицький [23], Е. Огородська-Мазур [26]. Саме у контексті вивчення стану етносоціальних взаємин між поляками і мешканцями сусідніх країн, з якими граничить Польща, у Сілезькому університеті (м. Цешин) здійснюється (з 2015 р.) масштабне, міжнародного рівня дослідження, у якому взяла участь і група українських науковців. З огляду на спільність кордонів, історичного контексту, на швидку інтенсифікацію освітніх та економічних контактів питання міжкультурної комунікації є важливими і для України, і для Польщі, про що зазначали В. Кремень [22], С. Сисоєва [25].

За анкетами, розробленими польськими колегами, в Україні 2017 р. під керівництвом академіка НАПН України С. Сисоєвої було проведено масове анкетування українських студентів, присвячене виявленню їхнього ставлення до поляків як окремої нації (держави) та етносу, що мешкає на тернах України, а також з'ясування деяких самідентифікаційних уявлень молодих українців. Презентація й аналіз результатів анкетування і є предметом цієї статті¹.

Вибірка респондентів здійснювалася на підставі таких міркувань. По-перше, студентське середовище є високоінтенсивними зонами міжкультурної взаємодії та міжнаціональних контактів [12; 3; 2]. Саме у просторі закладів освіти зустрічаються представники різноманітних етнічних груп, контактують різні системи світосприйняття та світорозуміння. У результаті таких контактів у молодих людей закріплюються стереотипи міжетнічного сприйняття і поведінки. Тому саме час здобуття молодим поколінням освіти є вирішальним періодом формування етнічної та міжкультурної самосвідомості. По-друге, саме у цей період життя особи є можливості для здійснення її цілеспрямованого навчання толерантності, сприйняття Іншого, тобто міжкультурної освіти.

Виявлення стану етносоціальних уподобань української студентської молоді в аспекті сприйняття нею іншої етнічної спільноти – поляків у теоретичному сенсі ґрунтували на ідеях відомого французького психолога С. Московічі про соціальні уявлення, які є частиною індивідуальних свідомостей, що репрезентують типові групові норми та цінності певної спільноти, у тому числі й етнічні [10]. Виходили з того, що соціальні уявлення про національну ідентичність людини можна з'ясувати, якщо здобути знання про усвідомлення нею спільноти походження, єдності й специфічності національної групи, ідеї спільноти території тощо [19; 17; 15].

Дослідження сучасного стану міжкультурної освіти українських студентів було проведене із застосуванням багатопараметричного анкетування (44 пункти), в якому взяли участь 1025 студентів III-х та IV-х курсів закладів вищої освіти з 12 міст різних регіонів України: Київ, Маріуполь, Мелітополь, Запоріжжя, Рівне, Луцьк, Львів, Чернівці, Кам'янець-Подільський, Хмельницький, Вінниця, Кременчук.

Анкетування проводилося очно, поєднувалося групове й індивідуальне опитування. Його мета полягала у збиранні емпіричних даних про стан сформованості ідентифікаційних уявлень української молоді та її

¹ З певних, не залежних від української сторони, об'єктивних причин ці дані ще не оприлюднювалися.

етносоціальних уявлень про поляків.

Завдання дослідження:

1. Нагромадити відомості про наявні етнічні, мовні, просторово-територіальні, конфесійні самоідентифікації респондентів.

2. Нагромадити відомості про етносоціальні уявлення української молоді, пов'язані з поляками як представниками сусідньої держави і як громадянами України.

3. Встановити суперечності і дискусійні моменти, які потребують додаткової уваги у подальшій реалізації міжкультурної комунікації та міжкультурної освіти української молоді.

Анкета складалася з 44 питань (відкритих, закритих і напівзакритих), які охоплювали 8 тематичних блоків, що мали репрезентувати:

- самоідентифікацію респондентів;
- ставлення (різні аспекти) української молоді до поляків;
- загальні уявлення про етнонаціональні конфлікти та шляхи їх вирішення;

- ставлення до міжетнічних шлюбів;

- ставлення до діяльності шкіл етнічних меншин та соціальну активність;

- уявлення про перспективи від'їзду за кордон;

- ставлення до мови;

- релігійний складник міжнаціональних відносин.

Окремий блок питань уможливив одержання персональної інформації про респондента (громадянство особи та її батьків, освіта, вік, стать, місце мешкання).

Отже, питання **першого блоку** стосувалися самовизначення респондентом свого етнонаціонального статусу. Проаналізовані й узагальнені результати анкетування студентів показали, що на запитання “Ким ви себе вважаєте?” українцем/українкою себе вважають 1025 (100%) опитуваних; жителями села себе визнали 215 (21%) опитуваних, так не вважають 759 (74%), 51 (5%) – утрималося від відповіді. Жителями регіону себе вважають 441 (43%) опитуваних, 492 (48%) – так не вважає, 92 (9%) – утрималося від відповіді.

Своє польське походження серед опитаних визнають 72 (7%) (ці молоді люди мешкають у західному регіоні України, у містах Львів, Рівне, Чернівці, Хмельницький). Жоден з респондентів з міст східного регіону – Маріуполь, Запоріжжя, Мелітополь не вважають себе поляком/полькою, так само як і респонденти з міст центрального регіону – Київ, Вінниця, Кременчук і м. Луцьк (західний регіон).

Про свою приналежність до європейської спільноти стверджувальну відповідь дали 964 (94%) опитуваних, 61 (6%) – утрималося від відповіді. Громадянином світу себе вважають 707 (69%) опитуваних, так не вважає 164 особи (16%), утрималося від відповіді 154 (15%).

На запитання “З ким (чим) ви міцно пов'язані?” 984 (96%) опитуваних назвали свою родину, 41(4%) не вважають себе пов'язаними з родиною.

Почуття зв'язку з етнічною групою відчувають 984 (96%) респондентів.

Наголосимо, що 994 (97%) респондентів вказали, що не пов'язані з місцевою громадою. Разом з тим пов'язаність з європейським співтовариством визнали 943 (92%) опитуваних. Про приналежність до глобального співтовариства заявило 369 (36%) опитаних, 154 (15%) дали негативну відповідь, 502 (49%) – утрималося від відповіді.

Про сповідування певної віри позитивно відповіли 441 (43%) респондентів, 410 (40%) – негативну, 174 (17%) – утрималося від відповіді.

З відповідей українських студентів-респондентів з'ясовано, що серед їхніх друзів/колег за національною приналежністю беззастережно домінують українці – 100%.

Важливо також підкреслити, що всі опитані (100%) заявили: обираючи знайомих, друзів, колег, вони не беруть до уваги їхнє громадянство і конфесійну приналежність.

Питання другого блоку мали відобразити уявлення респондентів про збіжності між поляками й українцями та відмінності між ними у різних сферах суспільного життя. До відмінностей 100% опитуваних віднесли різне віросповідання, відмінності в історії народів вбачають 984 (96%) опитуваних; у поведінці – 779 (76%) опитуваних; у культурі, традиціях – 892 (87%) опитуваних.

До подібностей респонденти відносять схожість політичних поглядів – 902 (88%) опитуваних; життєвих позицій – 615 (60%) опитуваних.

Окремо зазначимо, що 100% опитуваних українських студентів не вбачають труднощів у взаєминах між поляками та українцями.

Щодо стосунків, які існують між поляками та українцями в Україні, то відповіді опитуваних розподілилися так: 502 (49%) респондента усвідомлюють наявність відмінностей, але це не позначається на взаєминах; 195 (19%) опитуваних вважають, що представники кожної з двох національностей живуть у свій спосіб; 164 (16%) респондента зазначили, що люди живуть єдиною громадою, в якій немає поділу за національністю; 123 (12%) респонденти вважає, що поділ є, але існує взаємний інтерес, симпатія; 41 (4%) опитуваних вважає, що поділ є, але серйозних суперечок і проблем не виникає.

На думку українських студентів, поляки можуть навчитися в українців щирості, відкритості, отримати корисне знання від вивчення української культури й традицій. А українці можуть навчитися в поляків дотримання чистоти, акуратності, а також демократичності й толерантності.

Загалом 748 (73%) респондентів симпатизують полякам і вважають їх близьким народом; 113 (11%) – не змогли відповісти на це запитання, бо не мали досвіду спілкування з поляками; 92 (9%) респондента висловили думку, що немає великої різниці між поляками та українцями, 72 (7%) – байдуже ставляться до поляків.

З усіх опитуваних життям та проблемами поляків в Україні цікавиться лише 226 (22%) респондентів. Вони одержують інформацію з українських ЗМІ (81%), із спілкування з друзями та родичами. Акцентуємо, що 100%

респондентів з таких міст, як Мелітополь, Хмельницький, Луцьк, Рівне, Вінниця, Кременчук не цікавляться життям та проблемами поляків в Україні.

Питання третього блоку дали змогу з'ясувати деякі загальні уявлення респондентів про міжнаціональні стосунки, конфлікти і можливі шляхи їх подолання. Важливим вважаємо такий встановлений анкетуванням факт, що 100% опитуваних особисто не зіткнулися з проявами ворожості або дискримінації по відношенню до представників іншої національності.

Питання четвертого блоку дали змогу висвітлити уподобання респондентів, пов'язані зі шлюбними взаєминами, міжетнічними шлюбами.

Щодо обрання супутника життя, то 502 (49%) опитуваних вважають, що національне походження та релігія не мають значення, 400 (39%) – хочуть, щоб їхнім супутником життя був (ла) українець (ка), 92 (9%) – вважають, що подружжя може мати різне національне походження, але однакову релігію, 21 (2%) респондент з міст Кам'янець-Подільський, Львів та Луцьк хотіли б, щоб їхнім супутником життя був (ла) поляк (полька).

882 (86%) опитуваних вважають, що ставлення до змішаних шлюбів у їхньому регіоні позитивне.

До основних труднощів змішаних шлюбів за кордоном респондентами віднесли: соціальну ізоляцію 441 (43%), труднощі з працевлаштуванням 277 (27%), проблеми мовної комунікації 174 (17%), нетерпимість родичів 103 (10%), неприйняття сім'єю чоловіка./дружини 31 (3%).

Щодо згоди у майбутньому на шлюб власної дитини з представником іншого віросповідання, то 533 (52%) опитуваних відповіли “звісно так”, 420 (41%) – “може так”, 72 (7%) – не погодилися.

Щодо згоди у майбутньому на шлюб власної дитини з представником іншої національності, то “звісно так відповіли” 748 (73%), “може так” – 226 (22%), “ні” – 51 (5%).

Питання п'ятого блоку дали змогу з'ясувати ставлення респондентів до громадських організацій та шкіл польських меншин, а також рівень соціальної активності анкетованих (членство у громадських організаціях, їхню діяльність у таких організаціях). Можливість інтегрувати людей в полікультурне середовище засобами національних вбачають 882 (86%) респонденти. На думку 523 (51%) респондентів школи польської меншини допомагають підтримувати традиції та пам'ять про історичне минуле етноменшини, а також сприяють її інтеграції в соціум 502 (49%). Респонденти вважають, що польські школи сприяють контактам з місцевою громадою 287 (28%), поширюють знання польської мови 205 (20%), забезпечує проведення і участь у шкільних культурно-масових заходах – 144 (14%), уможлиблює участь у позашкільних культурно-масових заходах – 103 (10%).

Переважна більшість респондентів (99%) позитивно оцінюють діяльність шкіл з польською мовою навчання порівняно з більшістю шкіл, 10 (1%) – дуже добре.

Усі респонденти (100%) вважають, що громадські організації, які об'єднують представників національних меншин, сприяють їхній інтеграції і

порозумінню з національною більшістю. Водночас 100% (!) опитуваних особисто не входять до складу ні польських, ні українських громадських організацій.

Питання шостого блоку уможливили з'ясування уявлень, планів і очікувань респондентів щодо навчання (або праці) за кордоном. Усі респонденти (100%) не мали досвіду роботи за кордоном, 943 (92%) опитуваних не навчалися за кордоном, проте половина респондентів 533 (52%) хотіли б навчатися за кордоном, а 595 (58%) – працювати там.

Серед опитаних 174 (17%) особи (з Маріуполя, Хмельницького, Кам'янець-Подільського, Львова, Луцька, Рівного, Києва та Вінниці) мають родичів у Польщі, 246 (24%) опитуваних мають родичів, які живуть поза межами України.

Основною причиною від'їзду з України всі респонденти (100%) назвали "від'їзд на заробітки". Від проживання в іншій країні 646 (63%) респондентів очікують "більшої заробітної плати", 256 (25%) – "здобуття нової професії", 113 (11%) – "культурного розвитку", 10 (1%) – "наукового розвитку".

Питання сьомого блоку дали змогу з'ясувати стан володіння респондентів мовами. Усі респонденти (100%), спілкуючись з родичами, колегами, друзями, незнайомцями послуговуються українською мовою. 1005 (98%) опитуваних вважають, що розмовляють і грамотно пишуть українською мовою, лише 21 особа (2%) зазначила, що вільно розмовляють, але пишуть з помилками.

Переважна більшість респондентів вказала, що не володіє польською мовою 984 (96%), лише 41 (4%) особа зазначила, що вільно розмовляють польською, але пишуть з помилками (такі респонденти мешкають у містах Львів, Чернівці і Рівне). Про знання інших мов відомості розподілилися так: англійською мовою володіє 492 (48%) респонденти, німецькою – 144 (14%), французькою – 72 (7%).

Питання восьмого блоку надали інформацію про релігійні уподобання й погляди респондентів. На думку 697 (68%) студентів віросповідання не має значення у виборі товаришів. В обранні супутника життя 533 (52%) опитуваних вказали, що конфесія не має значення, а 492 (48%) хотіли б мати шлюбного партнера свого віросповідання.

1005 (98%) опитуваних вважають, що чоловік певного віросповідання, одружившись з жінкою іншої конфесії, повинен дозволити їй сповідувати свою віру. Те саме стосується і жінки по відношенню до свого чоловіка.

461 (45%) респонденти зазначили, що мають у друзях представників іншого віросповідання, 564 (55%) вказали, що не мають таких друзів. Серед причин відсутності друзів з іншої конфесії 964 (94%) опитаних обрали відповідь "так склалося", а 62 (6%) зазначили, що "шукають друзів серед представників своєї конфесії".

Щодо сповідання релігійних поглядів, то 953 (93%) опитуваних вважають себе вірянами, а 72 (7%) респонденти з Маріуполя, Запоріжжя та Києва) визнають себе поза релігійною приналежністю.

871 (85%) респондент визнає основною релігією християнство, 154 (15%) – усі релігії. Для переважної більшості опитуваних 953 (93%) релігія займає важливе місце в житті, для 72 (7%) – ні. Відвідують церкву лише у великі релігійні свята 482 (47%) респондентів, відвідують раз на місяць – 246 (24%), раз на тиждень або частіше – 195 (19%), раз в рік – 62 (6%), не відвідують – 31 (3%), утрималися від відповіді – 10 (1%).

Висновки. Аналіз та інтерпретація результатів анкетування дає матеріал для поточної характеристики сучасного стану національної самосвідомості української молоді, її мовної, просторово-територіальної, конфесійної самоідентифікації, етносоціальних уявлень про поляків як окрему етнічну спільноту. Є підстави для висновку, що всі (100%) респонденти самоідентифікують себе як українців/українок і лєвова частка (94%) як жителів міста, хоча останнє вважаємо сумнівним з огляду на кількість сільського населення в Україні.

Переважна більшість опитуваних ідентифікують свою приналежність до європейської спільноти, що вважаємо наслідком інтенсифікації євроінтеграційних процесів у різних сферах життя українського суспільства, котра розпочалася із здобуттям незалежності. В ідентифікаційних уявленнях студентів прослідковується нечітке розуміння ними свого місця у глобалізованому світі, оскільки на споріднені за змістом питання анкети про “відчуття себе громадянином/громадянкою світу” і про особистий “зв’язок з глобальним співтовариством” позитивних відповідей одержано відповідно 69% і 36%.

Самоідентифікація опитуваних як поляка/польки становить незначну кількість, і характерна для мешканців західних регіонів України, територіально близьких до Польщі (найвищий відсоток 42% (27 осіб) у м. Львів, але порівняно із загальною кількістю респондентів це становить лише 2,03%). Разом з тим усі українські респонденти (100%) не вбачають труднощів у взаєминах між поляками та українцями. До основних відмінностей між представниками двох народів більшість опитаних віднесли різне віросповідання й відмінності історії етносів.

Про відкритість молодих людей України до комунікації свідчать їхні думки про те, що, обираючи знайомих, друзів, колег, усі респонденти (100%) не зважають на етнічне походження та конфесію обранців.

Усі респонденти (100%) вважають, що школи з польською мовою навчання і громадські організації, що об’єднують представників національних меншин, сприяють їхній інтеграції у суспільство країни-реципієнта, порозумінню між етносами. Проте 100% (!) опитуваних особисто не входять до складу ні українських, ні польських громадських організацій, що засвідчує низький рівень соціальної активності молодих українців.

Уявлення української молоді про закордон пов’язані насамперед із можливістю добре заробляти, хоча всі респонденти ще не мали досвіду роботи в іншій країні. Саме від’їзд з України з метою заробітку опитувані називають основною причиною перебування члена(ів) своєї сім’ї за кордоном. Не зважаючи на те, що загалом лише 8% респондентів навчалася за

кордоном, понад половина з них хотіли б навчатися за кордоном та/або працювати. Родичів у Польщі серед опитаних студентів має 17%.

Усі респонденти (100%) вказали, що, спілкуються з родичами, колегами, друзями, незнайомцями українською мовою, хоча в реальності у східних регіонах, у Києві молоді люди послуговується й російською мовою. Анкетування показало, що, окрім західних регіонів України (4% у Львові, Чернівцях і Рівному), молоді українці не володіють польською мовою. Виявлено також, що 69% студентів і 71% школярів вважають, що знають певну іноземну мову (49% студентів назвали англійську мову).

Анкетування засвідчило, що 93% студентів вважають релігію важливою частиною життя людини.

Можна стверджувати, що у респондентів сформовано когнітивний складник етнічної обізнаності як раціонально-пізнавальний акт (за О. Скар [15]), що включає знання про етнічні групи – свої та чужі, про їх історію, звичаї, особливості культури та етнічну самоназву.

Водночас з'ясовано, що подальших зусиль потребує розвиток міжкультурної освіти української молоді та розвиток досвіду міжкультурної комунікації, що слід здійснювати у процесі низки цілеспрямованих навчально-просвітницьких заходів [25]. До них віднесено викладання у школі предмету “Міжкультурна комунікація” з акцентуванням уваги на етнонаціональних особливостях мешканців сусідніх з Україною держав, зокрема Польщі; проведення позашкільних заходів, спрямованих на вивчення етнонаціональних особливостей представників інших національностей, що мешкають на теренах України; створення можливостей для поглиблення обміну молодіжними групами з метою ознайомлення молодих українців з культурою і життям інших країн. Корисним вважаємо створення словника культурної грамотності, на кшталт твору Е. Д. Хірша [21], але з акцентуванням уваги на відомостях, пов'язаних із культурою і звичаями етнічних меншин, які мешкають в Україні і сусідніх з нею державах.

Використана література:

1. Андрущенко В. “Школа майбутнього” для України і європейського простору. *Вища освіта України*. 2017. № 1. С. 5-16.
2. Боднар М. Г. Вплив етнопсихологічних життєвих орієнтацій на самоактуалізацію студентської молоді : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2004. 216 с.
3. Васильченко О. М. Етносоціальні уявлення в структурі “Я”-концепції університетської молоді. *дис. канд. психол. наук* : 19.00.05. Київ, 2003. 177с.
4. Грива О. А. (2005). Толерантність освіти як передумова толерантного суспільства. https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_66/Gryva.pdf Зчитано 17.10.2020.
5. Давидов П. Дискурс толерантності у глобалізованому світі. Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності : матеріали ІV міжнародної науково-теоретичної конференції. Житомир, 1-2 жовтня 2015 р. С. 46-49.
6. Декларація принципів толерантності утверджена резолюцією 5.61 Генеральною конференцією ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf> Зчитано 15.10.2020.
7. Десятов Т. М. (2015). Європейська освітня політика в умовах міжкультурної взаємодії об'єктів освітнього простору https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/desyatov_t._m._european_

- educational_politics_is_in_the_conditions_of_cross-cultural_co-operation_objects_of_educational_space.pdf Зчитано 16.10.2020.
8. Кіш Н. В. (2017). Міжкультурна компетенція майбутніх фахівців як психолого-педагогічна проблема <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15213/1/%D0%9C%D0%86%D0%96%D0%9A%D0%A3%D0%9B%D0%AC%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%9D%D0%90%20%D0%9A%D0%9E%D0%9C%D0%9F%D0%95%D0%A2%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%9C%D0%90%D0%99%D0%91%D0%A3%D0%A2%D0%9D%D0%86%D0%A5%20%D0%A4%D0%90%D0%A5%D0%86%D0%92%D0%A6%D0%86%D0%92.pdf> Зчитано 10.10.2020.
 9. Кремень В. Г. Філософія освіти XXI століття. *Педагогіка і психологія*. 2003. №1. С. 3-8.
 10. Московичи С. Социальные представления: исторический взгляд. *Психологический журнал*. 1995. Т. 16. С. 3-14.
 11. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України (інформаційно-аналітичні матеріали Центру Разумкова). *Національна безпека і оборона*. № 1-3 (169-170). 2017. С. 3-63. Режим доступу: [1http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD169-170_2017_ukr.pdf](http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD169-170_2017_ukr.pdf) Зчитано 26.10.2020.
 12. Піонтковська Д. В. Психологічні особливості розвитку національної ідентичності студентської молоді: дис. ... канд. псих. наук. Кам'янець-Подільський, 2017. https://www.oa.edu.ua/doc/dis/piontska_D.pdf Зчитано 26.10.2020.
 13. Саух П. Ю. (2016). Полікультурна освіта: оптимізм теорії й проблематичність практичної реалізації <http://eprints.zu.edu.ua/22338/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%BE%D0%BF%D1%82%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%B7%D0%BC%20%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97.pdf> Зчитано 10.10.2020.
 14. Сисоєва С. О. Сфера освіти як об'єкт дослідження. *Освітologia*. Польсько-український / українсько-польський щорічник. 2012. Вип. I. С. 22-29.
 15. Скар О. Особливості етносоціальних уявлень молоді. *Соціальна психологія*. 2007. № 3. С. 58-66.
 16. Слюсаревський М. М., Гуменюк О. І., Дворник М. С., Черниш Л. П. Соціальна ситуація в Україні: особливості відображення трансформаційних процесів у громадській думці (2014–2018): довідник / Інститут соціальної і політичної психології НАПН України. Київ, Талком 2019. 271 с.
 17. Слющинский Б. Міжкультурна комунікація як регулятор міжособистісних відносин суспільства. *Нова парадигма*. 2016. Вип. 130. С. 82-91.
 18. Шабаєва Л. М. (2016). Крос-культурна комунікація в контексті філософії освіти. <file:///C:/Users/111/Downloads/744-%23%23default.genres.article%23%23-1614-1-10-20160829.pdf> Зчитано 10.10.2020.
 19. Dearnorff, D. (2011). Assessing Intercultural Competence. *New Directions for Institutional Research*. Wiley Periodicals, Inc, n. 149. pp. 65-79. Retrieved on 12 February 2019 from https://www.xavier.edu/mfi/documents/1AssessingIntercultCompDearnorff_Darla_K.pdf
 20. Edukacja międzykulturowa – teorie, poglądy, doświadczenia społeczne. (2010) Praca Zbiorowa pod redakcją, Tadeusza Lewowickiego Ewyogrodzkiej-Mazur. (in Polish). Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego Wyższa Szkoła Pedagogiczna Związku Nauczycielstwa Polskiego w Warszawie. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.. 316 p.
 21. Hirsch, E. D., Jr., Kett, J. F., Trefil, J. (2002). *Dictionary of Cultural Literacy*. 3rd edition. Boston N. Y.
 22. Kremień, W. (2014). Innowacyjne środowisko warunkiem nowej rzeczywistości społeczno-kulturowej. (in Polish). In: *Wielokulturowość i edukacja*. Warszawa-Cieszyn-Kijów, pp. 37-44.
 23. Lewowicki, T. (2014). Edukacja wielokulturowa i międzykulturowa – konteksty rodzime (polskie), europejskie i globalne. (in Polish). In: *Wielokulturowość i edukacja*. Warszawa-Cieszyn-Kijów, pp. 21-36.
 24. Nikitorowicz, J. (2012). Education challenges of multicultural society in the context of mythology of the Eastern borderlands. In: *Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych*. Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP Uniwersytet w Białymstoku, pp. 73-90.
 25. Sysojewa, S. (2014). Kulturologiczne problem edukacji w badaniach ukraińskich i polskich uczonych. In: *Wielokulturowość i edukacja*. Warszawa-Cieszyn-Kijów, pp. 83-98.
 26. Szkoły dla mniejszości narodowych i społeczności kaszubskiej w Polsce - stan, problemy i perspektywy. (2013). Warszawa-Cieszyn-Białystok, 226 p.

References :

- [1] Andrushchenko V. "Shkola maibutnoho" dlia Ukrainy i yevropeiskoho prostoru. [School of the future for Ukraine and the European space]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. 2017. №1. S.5-16.
- [2] Bodnar M. H. Vplyv etnopsykholohichnykh zhyttievkykh oriientsatsii na samoaktualizatsiiu studentskoi molodi. [The influence of ethnopsychological life orientations on students' self-actualization] *dys. ... kand. psykhol. nauk*: 19.00.05. Kyiv, 2004. 216 s.
- [3] Vasylychenko O. M. Etnosotsialni uiavlennia v strukturii "Ia"-kontseptsii universytetskoi molodi. [The ethnic and social perceptions in the structure of "I" -concept of students] *dys. kand. psykhol. nauk.:* 19.00.05. Kyiv, 2003. 177s.
- [4] Hryva O. A. (2005). Tolerantnist osvity yak peredumova tolerantnoho suspilstva. [Tolerance of education as a prerequisite for a tolerant society] https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_66/Gryva.pdf
- [5] Davydov P. Dyskurs tolerantnosti u hlobalizovanomu sviti. [Discourse of Tolerance in a Globalized World] Tolerantnist yak sotsiohumanitarna problema suchasnosti: Materialy IV mizhnarodnoi naukovo-teoretychnoi konferentsii. Zhytomyr, 1-2 zhovtnia 2015 r. S.46-49.
- [6] Deklaratsiia pryntsyviv tolerantnosti [Declaration of principles on tolerance] utverzhdena rezolutsiiei 5.61 Heneralnoi konferentsiiei YuNESKO ot 16 noiabria 1995 hoda <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf> Zchytano 15.10.2020.
- [7] Desiatov T. M. (2015). Yevropeiska osvitiia polityka v umovakh mizhkulturnoi vzaiemodii obiektyv osvithnoho prostoru [European educational policy in the context of intercultural interaction inside the educational space]. https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/desiatov_t._m._european_educational_politics_is_in_the_conditions_of_cross-cultural_co-operation_objects_of_educational_space.pdf Zchytano 16.10.2020.
- [8] Kish N. V. (2017). Mizhkulturna kompetentsiia maibutnykh fakhivtsiv yak psykholoho-pedahohichna problema [The Intercultural competence of the future specialists as a psychological and pedagogical problem]. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15213/1/%D0%9C%D0%86%D0%96%D0%9A%D0%A3%D0%9B%D0%AC%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%9D%D0%90%20%D0%9A%D0%9E%D0%9C%D0%9F%D0%95%D0%A2%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%9C%D0%90%D0%99%D0%91%D0%A3%D0%A2%D0%9D%D0%86%D0%A5%20%D0%A4%D0%90%D0%A5%D0%86%D0%92%D0%A6%D0%86%D0%92.pdf>Zchytano 10.10.2020.
- [9] Kremen V. H. Filosofiia osvity XXI stolittia. [Philosophy of the 21st century education]. *Pedahohika i psykholohiia*. 2003. № 1. S. 3-8.
- [10] Moskovychy, S. Sotsyalnye predstavleniia: ystorycheskyi vzgliad. [Social views: a historical view]. *Psykholohycheskyi zhurnal*. 1995. T. 16. S. 3-14.
- [11] Osnovni zasady ta shliakhy formuvannia spilnoi identychnosti hromadian Ukrainy [The main ways of forming a common identity of the citizens of Ukraine] (informatsiino-analitychni materialy Tsentru Razumkova). *Natsionalna bezpeka i oborona*. № 1-3 (169-170). 2017. S. 3-63. Rezhym dostupu: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD169-170_2017_ukr.pdf Zchytano 26.10.2020.
- [12] Piontkovska D. V. Psykholohichni osoblyvosti rozvytku natsionalnoi identychnosti studentskoi molodi. [The Psychological features of the development of the national identity of students]. *dys. ... kand. psykhol. nauk*. Kamianets-Podilskyi, 2017. https://www.oa.edu.ua/doc/dis/piontska_D.pdf Zchytano 26.10.2020.
- [13] Saukh P. Iu. (2016). Polikulturna osvita: optymizm teorii y problematychnist praktychnoi realizatsii [Multicultural education: optimistic theory and problematic practice]. <http://eprints.zu.edu.ua/22338/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%BE%D0%BF%D1%82%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%B7%D0%BC%20%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97.pdf> Zchytano 10.10.2020.
- [14] Sysoieva S. O. Sfera osvity yak ob'iekt doslidzhennia. [The field of education as a subject of research]. *Osvitohiia*. Polsko-ukrainskyi / ukrainsko-polsk. shchorichnyk. 2012. Vyp. I. S. 22-29.
- [15] Sknar O. Osoblyvosti etnosotsialnykh uiavlenn molodi. [Features of the ethnic and social representations of youth]. *Sotsialna psykholohiia*. 2007. № 3. S. 58-66.
- [16] Sliusarevskyi M. M., Humeniuk O. I., Dvornyk M. S., Chernysh L. P. Sotsialna sytuatsiia v Ukraini: osoblyvosti vidobrazhennia transformatsiinykh protsesiv u hromadskii dumtsi (2014-2018) [The Social situation in Ukraine: features of the reflection of the transformational processes in the public opinion (2014-2018)]: dovidnyk / Instytut sotsialnoi i politychnoizpsykholohii NAPN Ukrainy. Kyiv, Talkom 2019. 271 s.

- [17] Sliushchynskiy, B. Mizhkulturna komunykatytsiia yak rehuliator mizhosobystisnykh vidnosyn suspilstva. [The Intercultural communication as a regulator of the interpersonal relations in society]. *Nova paradyhma*. 2016. Vyp. 130. S. 82-91.
- [18] Shabaieva L. M. (2016). Kros-kulturna komunikatsiia v konteksti filosofii osvity. [The Cross-cultural communication in the context of the philosophy of education]. file:///C:/Users/111/Downloads/744-%23%23default.genres.article%23%23-1614-1-10-20160829.pdf Zchytano
- [19] Deardorff, D. (2011). Assessing Intercultural Competence. *New Directions for Institutional Research*. Wiley Periodicals, Inc, n. 149. pp. 65-79. Retrieved on 12 February 2019 from https://www.xavier.edu/mfi/documents/1AssessingIntercultCompDeardorff_Darla_K.pdf
- [20] Edukacja międzykulturowa – teorie, poglądy, doświadczenia społeczne. (2010) Praca Zbiorowa pod redakcją, Tadeusza Lewowickiego Ewyogrodzkiej-Mazur. (in Polish). Wydział Etnologii I Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego Wyższa Szkoła Pedagogiczna Związku Nauczycielstwa Polskiego w Warszawie. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.. 316 p.
- [21] Hirsch, E. D., Jr., Kett, J. F., Trefil, J. (2002). *Dictionary of Cultural Literacy*. 3rd edition. Boston N.Y.
- [22] Kremień, W. (2014). Innowacyjne środowisko warunkiem nowej rzeczywistości społeczno-kulturowej. (in Polish). In: *Wielokulturowość i edukacja*. Warszawa-Cieszyn-Kijów, pp. 37-44.
- [23] Lewowicki, T. (2014). Edukacja wielokulturowa i międzykulturowa – konteksty rodzime (polskie), europejskie i globalne. (in Polish). In: *Wielokulturowość i edukacja*. Warszawa-Cieszyn-Kijów, pp. 21-36.
- [24] Nikitorowicz, J. (2012). Education challenges of multicultural society in the context of mythology of the Eastern borderlands. In: *Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych*. Warszawa : Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP Uniwersytet w Białymstoku, pp.73-90.
- [25] Sysojewa, S. (2014). Kulturologiczne problem edukacji w badaniach ukraińskich i polskich uczonych. In: *Wielokulturowość i edukacja*. Warszawa-Cieszyn-Kijów, pp. 83-98.
- [26] Szkoły dla mniejszości narodowych i społeczności kaszubskiej w Polsce - stan, problemy i perspektywy. (2013). Warszawa-Cieszyn-Białystok, 226 p.

СЫСОЕВА С. А., ДИЧЕК Н. П. К эмпирическим исследованиям идентичности украинских студентов в современном украинско-польском аспекте.

В условиях усиления в Европе в XXI в. миграционных процессов исключительное значение приобрели вопросы межкультурной коммуникации людей, в результате которой осуществляется трансформация и адаптация ценностных ориентаций и норм поведения, происходит поглощение / вытеснения или замена мировоззренческих векторов. Смыслообразующей категорией, регулирующей отношения между людьми, на международном уровне признана толерантность как механизм, способный согласовывать многочисленные противоречия и разногласия идей и традиций, способствовать преодолению различных форм социального напряжения и радикализма. Насущной необходимостью является формирование у новых поколений трансграничной и поликультурной толерантности, чтобы молодежь училась жить в разных культурных пространствах, не испытывая культурного шока, а не исповедуя шовинизм, ксенофобию, национальную ограниченность.

По предложению ученых Силезского университета (г. Цежин, Польская Республика) в Украине провели исследования некоторых аспектов этносоциальных представлений украинских студентов и их отношения к межкультурной коммуникации, в частности с поляками как представителями соседнего этноса и этнического меньшинства.

Цель статьи – освещение результатов массового анкетирования студентов университетов разных регионов Украины (1025 человек из 8 крупных городов), в которых отражены языковые, пространственно-территориальные, конфессиональные идентичности респондентов, их восприятия поляков, общие представления о этнонациональных конфликтах, отношение к межэтническим бракам. Анкетирование проводилось очно и позволило собрать эмпирические данные по исследуемым вопросам.

Выяснено, что украинским студентам присуща высокая (100%) коммуникационная открытость, этническая и религиозная толерантность, преимущественно прагматическая европоцентричность. Украинские студенты не видят никаких проблем в отношениях между поляками и украинцами, подавляющее их большинство (73%) чувствуют симпатию к полякам. В то же время характерной для украинских студентов оказалась социальная инертность и

межкультурное равнодушие.

Ключевые слова: толерантность, языковая, этническая, пространственно-территориальная, конфессиональная самоидентификация, межкультурная коммуникация, украинцы, поляки.

SYSOIEVA SVETLANA, DICHEK NATALIA. On the empirical research of the identity of Ukrainian students in the modern Ukrainian-Polish aspect.

In the context of strengthening in Europe in the 20th century the migration processes, issues of intercultural communication of people have acquired exceptional importance, as a result of it the transformation and adaptation of value orientations and norms of behaviour is carried out, the absorption / displacement or replacement of worldview vectors occurs. At the international level, tolerance is recognized as a very impotent category that regulates relations between people. It is a mechanism capable to reconciling numerous contradictions and disagreements of ideas and traditions, helping to overcome various forms of social tension and radicalism. An urgent need is the formation of cross-border and multicultural tolerance among new generations, so that young people have learn to live in different cultural spaces without experiencing cultural shock, and not professing chauvinism, xenophobia, and national limitations.

At the suggestion of educators from the University of Silesia (Cieszyn, Polish Republic), research on some aspects of the ethnic and social representations of Ukrainian students and their attitude to intercultural communication, in particular with Poles as representatives of a neighbouring ethnos and ethnic minority were carried out in Ukraine.

The purpose of the article is to highlight the results of a mass survey of university students from different regions of Ukraine (1025 persons from 8 large cities). The questions related to the linguistic, spatial, territorial, confessional identities of the respondents, their perceptions of Poles, general ideas about ethnic conflicts, attitudes towards interethnic marriages. The survey was carried out face-to-face form and allowed to collect empirical data on the issues under study.

It was found that Ukrainian students may be characterized by high (100%) communication openness, ethnic and religious tolerance, predominantly pragmatic Eurocentricity. Ukrainian students do not see any problems in relations between Poles and Ukrainians, the overwhelming majority (73%) feel sympathy for Poles. At the same time, they are inert in social and intercultural activity.

Keywords: tolerance, linguistic, ethnic, spatial-territorial, confessional self-identification, intercultural communication, Ukrainians, Poles.

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-148.2020.19>

УДК 378.147

Соловійова О. В.

ПЕДАГОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ КОНЦЕПТИ НАВЧАННЯ КУРСУ ГЕОМЕТРОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ТЕХНІЧНОМУ ЗАКЛАДІ

Виробництво і промисловість отримали в своє розпорядження новітні могутні технології: машинобудівні, інформаційні, телекомунікаційні та інноваційні (консалтинг, трансфер, інжиніринг тощо). Все це дозволяє підприємствам підняти якість і рівень своєї діяльності за рахунок новітніх винаходів, оптимізації технологічних процесів і ін. Разом з перерахованими технологіями, однією із значущих в підвищенні ефективності виробництва і

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ	5
<i>Авраменко О., Карнаух Л.</i>	5
ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ “Я-КОНЦЕПЦІЇ” ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА.....	5
<i>Вайнола Р. Х., Богач В. І.</i>	12
ВИКОРИСТАННЯ РЕКЛАМНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	12
<i>Вакуленко О. В., Бессмертна О. О.</i>	19
ПОСЕРЕДНИЦТВО ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ВИРІШЕННЯ КОФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ....	19
<i>Висотченко С. В.</i>	25
ПОДОЛАННЯ МОВНИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР’ЄРІВ У СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	25
<i>Гевко І. В.</i>	33
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	33
<i>Єрошенко К. М.</i>	43
МОНІТОРИНГ ДІЯЛЬНОСТІ ПАРАПРОФЕСІОНАЛІВ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ІЗ ДОСВІДУ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ РАДНИКІВ.....	43
<i>Каркач А. В.</i>	49
ЦИФРОВА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ.....	49
<i>Коляденко О. В.</i>	57
РЕТРОСПЕКТИВА ДОСЛІДЖЕНЬ З ГРІНЧЕНКОЗНАВСТВА.....	57
<i>Кос О. І.</i>	70
ВИХОВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ – АКТУАЛЬНА СУЧАСНА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	70
<i>Костючик С. В.</i>	76
ІННОВАЦІЙНА ПІДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.....	76
<i>Костюшко Г. О., Мищак Л. М.</i>	86
АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО РОКУ НАВЧАННЯ ДО СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА УНІВЕРСИТЕТУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	86
<i>Корець М. С., Іщенко С. М.</i>	94
ФОРМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ОБЛАДНАННЯ ХАРЧОВОЇ ГАЛУЗІ.....	94

Макаренко Л. Л., Остапчук Т. С.	98
СОЦОКУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ	98
Маркусь І. С.	108
СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	108
Мельничук В. О.	118
МІЖНАРОДНЕ І НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ДИТИНИ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА.....	118
Мирошніченко Н. О., Ковальчук Л. В.	129
ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДЛІТКІВ ЯК УМОВА ЇХ СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ.....	129
Міхеєва О. Ю., Науменко О. В.	137
ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ	137
Мова Л. В.	143
НАЗВА СТАТТІ.....	143
Назаренко В. С.	148
ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЕКТУВАННЯ ВІРТУАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НАВЧАННЯ ІНФОРМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	148
Олійник Г. М. Фіголь Н. А.	156
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	156
Пуйова В. І.	162
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ФОРМУВАННЯ СЛУХОВОЇ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КЛАСІ ФОРІЕПІАНО.....	162
Світайло С. В.	169
ФОРМУВАННЯ ХОРОЗНАВЧОГО ТЕЗАУРУСА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ПІДГОТОВКИ.....	169
Сисоєва С. О., Дічек Н. П.	176
ДО ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА У СУЧАСНОМУ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКОМУ ВИМІРІ.....	176
Соловйова О. В.	188
ПЕДАГОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ КОНЦЕПТИ НАВЧАННЯ КУРСУ ГЕОМЕТРОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ТЕХНІЧНОМУ ЗАКЛАДІ.....	188